

A szegedi történetírás újdonságai

Az utolsó négy évtizedben Szeged a magyar történetírás egyik legerősebb központja lett. Kristó Gyula akadémikus és Makk Ferenc professzor a magyar medievisztika olyan fejlett központját hozták létre, amely a kútfők kiadása és a feldolgozások terén az élvonalba került. Említeném a fentiek bizonyítására, hogy a második világháború után Szegeden indult útjára a magyar középkor legfontosabb forráskiadványa, az *Anjou-kori Oklevéltár*, amelyből 15 kötet látott nyomdafestéket. Itt jelentek meg a magyar honfoglalás és államalapítás forrásai, a *Korai magyar történeti lexikon*, itt adják ki az *Aetas* történettudományi folyóiratot. Egyedülálló Kristó Gyula tevékenysége, aki csaknem száz könyvét jelentette meg. A megvalósítások közé tartoznak a Szegedi Középkorász Műhely kiadványai, a Szegedi Középkortörténeti Könyvtár kötetei. Kristó Gyula, Makk Ferenc, Róna-Tas András, Olajos Terézia, Szegfű László, Font Márta, Koszta László, Blazovich László, Balázs Mihály, Keserű Bálint és Ilia Mihály iskolateremtő professzorok keze alatt nőtt fel az a fiatal történetész, nyelvész és irodalomtörténetész gárda, melynek tagjai közül már többen, például Tóth Sándor László, Kordás Zoltán és Papp Sándor László a számon tartott szakemberek közé írták be nevüket. Meghonosított és gyökeret vert a bizantinológia, a turkológia és a történeti segédtudományok jó néhány új ága. Folytathatnám mindezt a Dél-Alföldi Évszázadok sorozattal, a fiatal történetkutatók, nyelvészek, irodalomtörténészek egész sorával.

A 2002. év néhány szegedi „termékére” szeretném irányítani a tisztelt olvasók figyelmét. Első helyen megintcsak Kristó Gyulát említem, pontosabban a tollából 2002-ben megjelent *A korai Erdély (895–1324)* című összefoglalóját. Könyvében a szerző kitér a többek között Erdély fogalmának tisztázására, a kutatott tájegység földrajzi és etnikai arculatára a magyar honfoglalás előtt és után, a magyarok megtelepedésére Erdélyben, az egyházi szervezésre, a világi igazgatás kialakulására, a településekre és lakóikra, külön-külön a szászok, székelyek és románok betelepülésére, az 1242. évi tatárjárásra és következményeire, a gazdasági élet, a városok és a különböző társadalmi rétegek fejlődésére.

Mindezt megelőzően Kristó Gyula áttekinti röviden a román, a magyar és a szász történettudományban kialakított Erdély-képet. Rámutat például arra, hogy a román történetírás „hosszabb idő óta a dák-román (dákromán) folytonosság csapdájának foglya”. A folytonosság „immár minden vitán felül álló hittétellé, dogmává merevedett, melyhez ész már nem érhet fel, amelyet értelem nem érinthet, csak érzélem foghat fel”. Kristó Gyula megállapítja: „A román Erdély-történetek e hittétel abszolút voltán alapulnak; a konstruált román történelem e nagy színjátékában mindenki és minden, aki és ami nem román, legfeljebb epizodista lehet, főszerephez kizárólag a románság juthat, csakis hozzá kötődhet minden, ami szép, jó és haladó, egyedül a románság eleve letéteményese mindezeknek.” A szerző kritikai szemmel viszonyul mind a magyar, mind az erdélyi szász történetíráshoz is. Idézi példaként Makkai László megállapítását, miszerint a magyar történetírásban: „Az erdélyi történelem főszereplője tehát nem Erdély, hanem a magyarság Erdélyben”. Ezzel szemben Köpeczi Béla a háromkötetes *Erdély története* című mű főszerkesztője árnyaltabb beállítást képvisel, amikor leszögezi: „A könyvet magyar történészek készítették, így a vitás kérdésekben az ő álláspontjukat közöltük, de bemutatjuk az ezekkel ellentétes véleményeket is”. Ami az erdélyi szász történetírást illeti, Kristó Gyula szerint ez „egyfajta kultúrfőlény tudatától eltelve meglehetősen különállóan, bezárkózottan saját történetére összpontosított. Ezt viszont alkalmanként oly tökéletesen valósította meg, mintha Erdély éppen olyan német föld lett volna, mint Ausztria vagy Bajorország.”

Kristó Gyula, főleg Lucian Boia és Sorin Mitu kiadványai alapján, felfigyelt a román történetírásban észlelhető változásra, a román történelmi mítoszok kritikai elemzésére, de nem mellőzi a kívülálló francia Catherine

Durandin véleményét sem, aki szerint „a román történelem drámája abban áll, hogy konfrontálódik a magyar történelemmel; azon román elítelt drámája, amelyek a XVIII. század végén léptek be a német romantika befolyási övezetébe, abban áll, hogy összekötésbe kerülnek a germanizált magyar elitekkel, a két történelem közös drámája pedig az, hogy eredet tekintetében ugyanazon a térségen: Erdélyen osztoznak”. Am Kristó Gyula szerint ez „nem osztozás, nem alku kérdése, hanem a tényeké. A történésznek a valót kell leírnia. Nem szabad kiiktatnia egy térségből egy etnikumot, ha az ott van, és nem lehet beléptetnie oda, ha ténylegesen nincs ott. Mindezekről nem nemzeti érzelmek, nem politikai elkötelezettségek, nem szubjektív indulatok, nem egyéni kötődések alapján kell döntenie, hanem a források alapján.” Erdély múltja valóban a tájegységben élő összes népek, etnikumok története, azon etnikumoké, amelyek a kutatott időszakban ott éltek és alkottak. Így szerintem a magyarok, románok, németek (szászok, svábok és más német ajkú néptörzsek) mellett Erdély története az ide később letelepült görögök, örmények, zsidók, cigányok, valamint szerbek, bolgárok,

későbbi Erdély egészét. A német *Siebenbürgen* név eredetét illetően Kristó Gyula Binder Pál véleményét osztja, aki szerint az említett német név a *Cibiburg* (Szébenvár) névből alakult ki „népetimológikus úton”. Am Kristó Gyula nem feleli, hogy a *Siebenbürgen* latinra fordított *Septem Castra* (hét vár) elnevezéssel már a XIII. századi forrásokban találkozunk. Okfejtése szerint az Erdély név Erdélyen kívül keletkezett, magában foglalva a hét erdélyi vármegye (Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs, Torda, Kükküllő, Fehér és Hunyad), valamint a Szász- és Székelyföldet.

A második részkérdés az egyházi szervezet kialakulása és szerepe a koraközépkori Erdélyben. Az utóbbi félévszázadban elhalványult egyháztörténetet igyekszik Kristó Gyula a maga valóságában bemutatni. Az alapvetés Szent István korára nyúlik vissza, amikor a szerző véleményének megfelelően az ortodox bizánci hitű Sarolt akarata nyomán 1009-ben Gyulafehérvárott püspökség alakult. István király az erdélyi, ezáltal már nyugati katolikus püspökséget is birtokokkal látta el. Egy 1246-ban kibocsátott oklevélben a püspöki birtokok kiterjedtek Fehér, Doboka, Kolozs és Szolnok vármegyékre. Az 1282. évi

szlovákok, csehek (vagyis szlávok) története is, amióta Erdélyben megjelentek. Egyben azt is kiemelném Kristó Gyulával egyhangban, hogy a történetírás nem szorítkozhat az eredet kérdésére, vagyis arra, hogy „ki volt itt előbb”. Jeleznem kell azt is, hogy beszámolómm csak a szerény vázlat igényével íródott, mert Kristó Gyula historiográfiai elemzése, eszmefuttatása nyilvánvalóan árnyaltabb és részletesebb.

Kiragadok a tekintélyes szakértelemmel megírt Kristó Gyula-monográfiából két részkérdést. Az egyik Erdély neve a XI–XIV. századi okleveles és elbeszélő kútfőkben. A szerző számba veszi az összes előfordulási helyeket és változatokat. A tájegység magyar neve első ízben Anonymus 1210 táján írt alkotásában jelenik meg, mégpedig Erdőelöl (*Erdevelu*) változatban. A későbbiekben is ugyanezen erdön túli területet jelentő elnevezés egyre gyakrabban bukkan fel (különböző változataiban). A *Transilvania* latin névalak is a magyarra vezethető vissza, nem pedig fordítva. Az első ízben 1444-ben előforduló *Ardeal* is a magyarból átvett Erdélyt fedte/feleli. Erdély fogalma a politikai, közigazgatási és egyházi keretek kialakulásával párhuzamosan terjedt ki az egész régióra, kezdetben tehát nem jelentette a

adatokat ezek gyarapodtak Szatmár, sőt Bihar vármegyékkel. Ha tehát kezdetben az erdélyi püspökség birtokai Észak-Erdély területén voltak, a XIII. század végére már Dél-Erdélyben is találkozunk velük. A magyar püspökségekkel egyidejűleg vagy azokat követve létesültek a kolostorok, így Erdélyben is a többi között Kolozsmonostoron és Kercen. A püspökség középkori életében az 1242. évi tatárjárás okozta a legnagyobb pusztítást/pusztulást, amitől Rogerius oly meggyőzően számolt be. Az erdélyi egyházmegye 13 főesperességet foglalt magába, melyek hatáskörét Kristó Gyula részletesen elemzi. Beszámol egyben a gyulafehérvári káptalan felállításáról és korai tevékenységéről is a hiteles helyi oklevéladásban. Külön kiemeli a Monoszló nembeli Péter püspök szerepét a gyulafehérvári székesegyház újjáépítésében és birtokainak gyarapításában. Sorra veszi a szerzetes rendek megalakulását, szerepüket a korabeli erdélyi egyháztörténelemben, valamint a templomépítéseket is. Könyve szászokról szóló részében az önálló szebeni prépostság létrejöttét, az erdélyi püspökség és a szebeni prépostság közötti küzdelmet, amely az 1277-es fegyveres összecsapásba torkollott, amikor a szászok feldúlták Gyulafehérvárt és mérhetetlen pusztítást végeztek.

Mondandónkat helyszűke miatt rövidre szabtuk, s ezért is csak nagyon vázlatos. Am szerintem Kristó Gyula könyve megérdemli, hogy a magyar honfoglalás és az erdélyi koraközépkori történet iránt érdeklődők kezükbe vegyék, mert annyi évtized után ez az első magyar összefoglaló Erdély 895–1324 közötti történetéről.

A Szegedi Középkorász Műhely égisze alatt látott nyomdafestéket a *Kultúrák találkozása* című tanulmánykötet, amely az Olajos Terézia professzornő tiszteletére szervezett ünnepi ülészenon elhangzott előadások szövegeit tartalmazza. Mind a tudományos ülészenak megrendezése, mind a kötet kiadása Makk Ferenc professzor érdeme. Ő tartotta a köszöntőt és tollából származik a *Magyarok Európában 895–1038 között* című francia nyelven közölt előadás. A korai magyar történelem latin, görög és más kútfők kutatásában járatos poliglott professzornő kiterjedt nemzetközi kapcsolatairól és iskolateremtő szerepéről nyújt Makk Ferenc magvas *oratio laudatoriát*. A Makk Ferenc tanszékvezető egyetemi tanár gondozásában kiadott tanulmánykötetben helyet kapott Olajos Terézia 2002-ig nyomdafestéket látott könyvek, tanulmányok és közlemények teljes könyvésze. Ebből betekintést nyerünk a Szegeden művelt egyetemes történet kutatásának mai állapotába, abba ugyanis, hogy ott Makk Ferenc professzor fáradtságát nem ismerő munkássága nyomán és szakszerű irányítása alatt olyan tudományos diszciplínák honosodtak meg és nyertek nemzetközi elismerést, mint a bizantinológia, szlavisztika és turkológia. Különbben az ünnepi kötetben tanulmányokat közöltek Makk Ferenc mellett Almási Tibor, Blazovich László, Blusch Jürgen, a német Erasmus-kutató, Szádeczky-Kardoss Samu, az avarok történetének európai hírnevű kutatója, valamint Kristó Gyula és Székely György akadémikusok és mások.

Említettem a beszámolómm elején a Szegeden kiadott *Aetas* című új történettudományi folyóiratot. Ennek tavalyi első számát a fiatal Papp Sándor László turkológus szerkesztette. Több tanulmány a XVI. század végi magyarországi oszmán terjeszkedés kérdését taglalja. Európai háttérként az 1594. évi regensburgi birodalmi gyűlés hadügyi rendeleteit elemzi Bagi Zoltán Péter tanulmánya. III. Murát szultán haderejét, a perzsa sahhal 1590-ben megkötött béke és a belső zavargások és lázadások felszámolása után, 1593-ban Magyarország ellen irányította. Prágában a császári udvart a támadás felkészületlen érte: „a végvárok majd mindegyike romos állapotban volt”, hiányzott a hadfelszerelés és élelem, „a zsoldosok egy része vagy majd éhenhalt vagy megszökött, a szolgálatban maradtak inkább hasonlítottak a koldusokhoz, mint katonákhoz, az Udvari Kamara pedig kimerült” – állapítja meg a szerző. Mindez arra készítette II. Rudolfot, hogy birodalmi gyűlést hirdessen, ahol a rendekkel a nyújtandó „török segélyt” jóváhagyassa. Bagi Zoltán Péter részletesen vizsgálja a zsoldosok felfogadásának rendszerét, a toborzó-vállalkozó ezredek kötelezettségeit és hatáskörüket. Így a szerző által bemutatott regensburgi hadügyi rendelkezések betekintést nyújtanak a nyugati hadvezérvetés minden részletébe.

Papp Sándor László tanulmányában a havaseli és moldvai vajdák számára kiállított *ahdnamék*, másként kapitulációk diplomatikai vizsgálatát végzi el. Megállapítja, hogy az „Oszmán Birodalom a hódításai idején nagy alkalmazkodóképességet mutatott a frissen alávett népek és kultúrák integrációjára során.” Az alkalmazott legkevésbé négy eltérő kormányzási formák egyike volt a török vazallitás, amelyet főleg Moldva és Havaselve esetében érvényesítettek. A szerző idézi Mihai Guboglu romániai turkológus véleményét, miszerint a régi román történetesek (így például N. Iorga és Constantin Giurescu) nem érzékelték a szerződéslevelek avagy kapitulációk egyoldalú jellegét. „Mivel – írja Guboglu – nem volt az iszlám jogról semmilyen információjuk, ők úgy gondolták”, hogy a kapitulációk „kétoldalúak voltak, mindkét részről aláírták őket.” Papp Sándor

(Folytatása a 10. oldalon)

A szegedi történetírás újdonságai

(Folytatás a 9. oldalról)

László összeveti az európai országok és a Porta közötti viszonyt rendező békeszerződéseket a román vajdák számára, ám kizárólag a szultán által kiállított ahnamékkal. Megállapítja, hogy a havaselvi és moldvai vajdáknak adott összes kapituláció közül csupán egy, az 1480 július és szeptember közötti Nagy Istvánt (Ștefan cel Mare) trónjában megerősítő szultáni akta mutat némi hasonlóságot a nyugat-európai országok részére kiadottakkal. A XV. század után viszont a Kárpátokon túli két román vajdaságra vonatkozó szultáni oklevelek kimondottan csak a vajdák kinevezését, megerősítését tartalmazzák. Különben is a Porta annyira megerősítette hatalmát Mohács után, hogy kénye-kedve szerint cserélte a román vajdákat. Mihai Berza román történész szerint a XVII. században Havaselvén 27, Moldvában pedig 48 esetben cserélt gazdát a vajdai szék. A Portán mindig tartottak ellenvajdát, aki több adót ígért, mint amennyit az éppen trónon ülő vajda fizetett. A román vajdák kinevezését, megerősítését magukba foglaló szultáni oklevelek „szerkezetükben nagyon hasonlítottak a tatár kánok, tatár kalgák, beglerbégek, vezérek, szerdárok [egyszóval portai tisztviselők] kinevező irataihoz”. Ha Erdélyben az országgyűlés meg tudta őrizni a fejedelmválasztás jogát, ez a rendszer Havaselvén és Moldvában már a XVI. századtól nem működött. A szultán nemcsak megerősítette, hanem maga nevezte is ki a vajdákat. Papp Sándor László megerősíti azt a mai román történetírásban is elfogadott tényt, hogy a román bojárok által az 1772. évi focsani-i béketárgyalások idején a külföldi diplomatáknak bemutatott akták pusztá hamisítványok. Ez úgy van még akkor is, ha napjainkban akadnak olyan román történészek, akik a Porta és vajdaságok viszonyában a kétoldalú kapcsolatot erőltetik. Papp Sándor László tanulmánya szerintem tárgyilagosan és árnyaltan ábrázolja a vajdaságok és a Porta közötti viszonyt. Külön érdeme tanulmányának, hogy a szerző Lengyelországban, Romániában, Törökországban és Ausztriában folytatott alapos kutatásainak eredményeit összegezi benne, és a mellékletben hét török nyelvű szultáni akta magyar fordítását adja.

A hazai magyar olvasók figyelmére tarthat számot Tóth Sándor László tanszékvezető egyetemi tanár A „szináni javaslat” című tanulmánya, amelyben az oszmán vazallus államok létesítésének 1593. évi tervét mutatja be. A közlemény főleg a Porta és Magyarország viszonyát elemzi a tizenöt-éves (1591–1606) háború kezdeti szakában,

közelebről az oszmán expanziós módszereket, közöttük is a vazallitással kapcsolatos portai elképzeléseket 1593-ban. Az 1596. évi mezőkeresztesi csatáról szóló alapvető monográfia szerzője azt a Szinán pasa nevéhez fűződő oszmán tervet elemzi, amely maximális változatában Bécs és Prága elfoglalását célozta meg. „Szűkebb értelemben – írja Tóth Sándor László – a nagyvezír ajánlata egy vagy több kisebb vazallus tartományra vonatkozik”. A több szináni jelölt közül „ecsedei Báthori István volt az, akinek [1593] augusztus[á]ban maga Szinán írt”, felkérte a Rudolf császártól való elpártolásra és a szultán oldalára való átállásra. Ha ezt megteszi, vajdaságul neki ígérte a „Kassához tartozó tartományokat és az Liptóságot Nagy Szombatig”. Ezzel párhuzamosan Szinán nagyvezír Nádasdy Ferencnek a cseh királyságot ajánlotta fel. A „szináni ajánlat” tehát két vazallus oszmán „tartomány felállítását vette tervbe, azaz Erdélyhez hasonló státusú, adófizető és politikáját a Portához igazító” állam létrehozását a Felvidéken és Csehországban. Mind Rudolf császár, mind a Porta részéről megkeresett magyar főurak elutasították a szináni ajánlatot. A tizenötéves háború végére a Habsburg Birodalom és a Porta közötti erőegyensúly visszaállt, a cseh vazallus királyság létesítése meghaladta a Porta katonai és politikai lehetőségét. Ám mindez mutatja: „Annexió és vazallitás továbbra is egyformán fontos, egymást inkább feltételező, mint kizáró módszereként szerepeltek a Porta eszköztárában” még nagy Szulejmán szultán idejétől kezdve.

Tóth Sándor László tanulmányát egészíti ki a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán oktató Kruppa Tamás közleménye, amelyben Szinán nagyvezír egy ismeretlen, 1593. augusztus 9-én Drinápolyban keltezett levelének szövegét közli az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött másolat alapján. Papp Sándor László tanulmányához kapcsolódik viszont Voloncs László szegedi egyetemi hallgató recenziója Călin Felezeu 1996-ban kiadott könyvéről, amelyben a kolozsvári szerző Erdély és a Porta viszonyáról értekezett.

A szegedi *Aetas* folyóiratban jelent meg Semsey Viktória tollából az *Egy ismeretlen osztrómrajz Buda visszafoglalásáról* című közlemény és Tóth Hajnalka írása a Bathány I. Adám török rabjairól.

Bevett szokásához híven a folyóirat ismerteti a külföldön élő magyar történészek pályafutását. Jelen esetben János Cs. András (Andrew C. Janos) egy írását, műveinek könyvészetét és a vele való beszélgetést közli. Megemlítem, hogy az amerikai magyar történész a hetvenes években Romániában is

folytatott kutatásokat a román kormány támogatásával.

Végezetül még három szegedi friss kiadványt kell megemlítenem. Az első közülük a Szegedi Tudományegyetem keretében működő Történettudományi Intézet *Chronica* című idegen nyelvű folyóirata. A 2001. évi első számban, melyet Nagy S. László, Hunyadi Zsolt és Tóth Sándor László szerkesztett, a többi között Olajos Terézia értekezik az onogurokról, Makk Ferenc pedig Géza nagyfejedelem bizánci kapcsolatairól, Kristó Gyula a magyarországi külpolitikáról a XIII. század elején, Papp Sándor László az 1444. évi magyar-török békeszerződésről, Tóth Sándor László a Porta expanziós terveiről Magyarországon a tizenöt éves háború idején. A rangos kötetben természetesen más szegedi szakemberek is közöltek tanulmányokat mind az egyetemes, mind pedig a középkori, új- és jelenkori magyar történelem tárgyköréből.

Ugyancsak a szegedi szakemberek állították össze és adták ki 2001-ben a *Néptörténet – Nyelvtörténet* című tanulmánykötetet, melyben Róna-Tas András akadémikust köszöntötték hetvenedik születésnapján. A kötetnek az kölcsönöz egyedi jelleget, hogy a szerzők mindannyian a professzor egykori tanítványai voltak. A 15 tanulmány közül itt csak egyet emelek ki, és pedig Ivanics Mária *Stepei párhuzamok a fehér-ló mondájának értelmezéséhez* című írását. A nyelvészeti érvek mellett éppen a fehér-ló mondája bizonyítja, hogy ez a jogszokás a honfoglaló magyarok révén vált ismertté a Kárpát-medencében, s a nomád államalakulatoknak köszönhetően hosszú ideig „fennmaradt a steppe nyugati végvidékein...”, a XIV. század első felében önálló román vajdaságok, valamint az Arany Hordából kiváló Krimi Kánság társadalma és jogrendszere megőrizte ezt a szokást. A fehér-ló mondájával párhuzamba állított stepei jogszokások alapvetően a kronikaszövegek elsődleges – két fél között valamilyen jogügylet létrejöttére utaló – jelentéstartalmát erősítették meg. Két világ, két jogszemlélet találkozásának epikus dokumentuma ez a monda. A magyarok stepei jogszokást követve juttatták kifejezésre meghatározott földterület birtokba vételi igényét, míg a morva uralkodó a nyugati, hűbér-vazallus jogviszony kategóriái szerint vélte alattvalókkal gyarapítani országát.”

Makón látott nyomdafestéket *Az államalapítók* 2000-ben megjelent kiadvány. A *Makói Füzetek* sorozat 98. számú kötetében szegedi és budapesti történészek és régészek tanulmányai kaptak helyet. Most is csak két

írásra utalok röviden: Szegfű László főiskolai tanár *Szent Gellért csanádi püspök és a pogányság* című cikkét azért emelem ki, mert a szerző Karácsonyi Bélával kiadta Szent Gellért *Deliberatioját* és egyben több tanulmányában értekezett a csanádi püspök életútjáról, örökségéről, mindannyiszor más és más szempontból vizsgálta Szent Gellért alkotáit. Makk Ferenc figyelmet keltő, sőt az első látásra mehökkentő párhuzamot von Géza nagyfejedelem és Szent István, valamint a napjainkban végbemenő változások között Magyarországon. Meglepő a párhuzam mindaddig, amíg a szegedi professzor eszmefuttatását, manák szülő elemzését közelebről nem vesszük szemügyre. Válasza a kérdésre, hogy mi a hasonlóság és mi a különbség a két ezredforduló eseményei, folyamatai és változásai között, már magától érthetővé teszi a fejtegetést. Makk Ferenc a hasonlóságokról szólva kifejti, hogy Szent István korában és ma is új társadalom, új politikai-hatalmi berendezkedés új tulajdonviszonyok, új ideológia született, illetve van kialakulóban. Magyarországon akkor is és ma is Nyugathoz csatlakozott, csatlakozik. Ha Géza és Szent István véres erőszakkal valósfították meg a rendszerváltást, ma ez a parlamentarizmus keretei között békés úton folyik. Ezer évvel ezelőtt egy szűk réteg műve volt a váltás, ma lényegesen nagyobb társadalmi erők támogatják. Akkor az egyenlőtlenség feudális társadalma, ma a teljes jogegyenlőséget hirdető polgári demokrácia jellemzi szerinte a váltást. Az első évezred fordulóján a keresztény felfogás jegyében a népi-nemzeti sajátosságok mellőzése volt az igény, a mai rendszerváltás nem igényli ezt. Időben az első rendszerváltás több mint egy egész évszázadot vett igénybe, a mai ezzel szemben egy-két évtizedet jelenthet. Géza és Szent István idejében a tét a magyarság fennmaradása volt, ma pedig a magyar társadalom modernizálása.

Tovább folytathatnám Makk Ferenc professzor árnyalt összevetését, helyette idézem a szerző záró mondatát. „Szent Istvánnak – részben éppen apja útját követve – döntő érdeme volt abban, hogy a magyarság nem került a hunok és avarok sorsára, nem tűnt el az európai térképről, hanem önálló állam keretei között megmaradt, és ma is létezik Európa közepén.”

Összegezve a Szegeden folytatott történetírás friss eredményeinek vázlatos bemutatását, előttünk áll egy erőteljes, kiváló szakemberek művelte eredményes kutatás. Jellemzi ezt a magyar történelem (beleértve az anyaország határain kívül élő magyarságot is) újragondolása egyre szélesedő, szélesített nemzetközi keretekben, melyek főleg a szomszéd népek és országok tárgyilagos történetére is vonatkoznak. Végző soron az iskola-, iskolák teremtése folyik a szegedi történetírás berkeiben, ami szerintem a jövőbe néz, azt kovácsolja.

A Vinland-térkép titkai

A tudomány még mindig adós a nevezetes Vinland-térkép eredetiségének bizonyításával. E térkép, mely Grönlandot és Észak-Amerikát ábrázolja, ha minden igaz, egy XIII. századi eredetű készült XV. századi németországi másolat és annak bizonyítéka lehet, hogy viking hajósok már jóval Kolumbusz előtt jártak az Újvilágban. Mi több, ha a térkép eredeti, arról Közép-Európában is tudni kellett, sőt maga Kolumbusz is tudhatott róla történelmi hajóútja előtt. A térkép 1957-ben bukkant fel, amikor eladásra kínálták. A British Museum szakértője hamisnak minősítette, ám egy gazdag úr 300 ezer dollárért megvette és a Yale Egyetemnek ajándékozta. 1995-ben kutatók egy darabkát vágtak le a térkép széléről, hogy korát szénizotópos vizsgálattal meghatározzák. A Smithsonian Intézet szakértői szerint a térképet tartalmazó könyvlap anyaga 1434-ben készülhetett. Még 1973-ban egy chicagói kutató a titánium-dioxid egy olyan változatát találta meg a festékben, amit csak az 1920-as évektől gyártottak. Nemrégiben ezt megerősítették angol kutatók is. A kémiai elemzések nem vezettek perdöntő eredményre, ezért más módon is megpróbálták kideríteni a térkép korát. Szakértők megjegyzik, hogy a feliratok egy része hibás latinsággal íródott, továbbá északi tájolású, holott a középkori térképek mind keleti tájolással és többnyire jó latinsággal készültek. Feltevések szerint a térképet egy osztrák jezsuita szerzetes rajzolta az 1930-as években, egy XV. századi kéziratot könyv előzéklapjára. (*New Scientist*)

Kisebb tömegű, távolabbi bolygók felfedezése

Eddig a Naprendszeren kívül talált több mint száz bolygó legtöbbször a csillagokra gyakorolt gravitációs hatások alapján fedezték fel, ami elsősorban a nagy tömegű, és a csillaghoz közel keringő bolygók megtalálásának kedvezett. A Rochester Egyetemen olyan módszert fejlesztettek ki és próbálták ki sikerrel, amellyel a távoli, kis tömegű bolygók is jó eséllyel fedezhetők fel. Alice Quillen új módszerénél a legtöbb csillag körül megtalálható por eloszlását figyelik. A csillag körül keringő bolygók hatására a porban bizonyos mintázat alakul ki.

Előbb számítógéppel modellezte, milyen csomósodások alakulnak ki a porban a bolygók hatására, majd a modellezés eredményeként kapott mintázatot próbálta összehasonlítani az égen megfigyelhetővel.

Az új módszerrel az első bolygót a 10 fényév távolságban lévő szpilon-Eridani körül találták. Korábban a csillag körül már találtak egy Jupiter-tömegű bolygót, 5 éves keringési idővel. Az új bolygó keringési ideje viszont 280 év, tömege pedig csak tizede a Jupiterének. (*University of Rochester News Release*)

Katasztrófa-e a katasztrófa?

A Prestige tankhajó Spanyolország északnyugati partjainál történt balesete sok egyéb mellett azt is felszínre hozta, milyen kicsi az egyetértés a tudósok között annak megítélésében, hogy mekkora hatása van a környezetre egy-egy tengeri olajszennyeződésnek. A környezetvédők szerint a hajót kikötőbe kellett volna vontatni, és megpróbálni kiszivattyúzni a maradék fűtőolajat. Szemben velük több tengerbiológus is azt javasolta a spanyol kormánynak, hogy vontassák ki a hajót a mélyebb vizek fölé és süllyessék a mélybe, s ezzel több kilométernyi olajcsíkot hagy maga után. A tüzelőolaj sok toxikus összetevője elpárolog, vagy szétoszlik a vízben, mielőtt elérné a partokat, állítja egy angol szakértő. Ha partra vontatnák, tovább növelnék a nagyarányú szennyezés kockázatát. Egy másik brit kutató, aki éveken ezelőtt részt vett az Exxon Valdez alaskai katasztrófájának kivizsgálásában, még tovább megy. Azzal érvel, hogy az olaj évmilliók óta a természeti környezet része és a legtöbb szennyezett vidék viszonylag gyorsan, 2–10 éven belül regenerálódik. Azok a spanyol halászok, akik a tengerből élnek, nyilván másként látják, azonban egy ökoszisztéma akkor tekinthető regenerálódottnak, ha annak minden résztvevője újból „működik”, nem pedig akkor, ha az állat- és növény-populáció szintje ismét eléri a katasztrófa előtti állapotot. Más szakemberek szerint a nagy olajszennyeződések hatása

évtizedekig eltarthat. Az olaj egyik alkotórészéről kimutatták, hogy már egész kis mennyiségben is úgy megzavarhatja a halembriók fejlődését, hogy többségük nem éri meg a kifejlett állapotot.

Időközben a hajó elsüllyedt, kb. 3600 méteres mélységben pihen. Eddigi becslések szerint 10 ezer tonna olaj ömlött ki, de azt még senki sem tudja, mi lesz a sorsa a hajóval együtt a tengerfenékre süllyedt további 67 ezer tonnának. Egyesek szerint a hatalmas nyomás és a 3 fokok hőmérséklet hatására az olaj megdermed, megszilárdul, mások úgy vélik, ha a tartályok megrepednek, felszivároghat a felszínre. Valójában arról sincs tapasztalat, mi történik az olajjal, ha a mélyben marad. A késleltetett hatások veszélyesebbek lehetnek, mint a partokon most látható közvetlen károk. Előrejelzések szerint kb. 1,5 millió négyzetméternyi partszakaszt kell kézi erővel megtisztítani. (*New Scientist, Science*)

Világrekorder ballon

A NASA egy 1,7 millió köbméteres ballon 49 km magasra való felbocsátását tervezi. A ballon térfogata és a tervezett 49 km-es magassága egyaránt világrekord. Maga a ballon csak egy tudományos kísérlet mellékterméke, amelynek során a Delaware Egyetemen kutató Paul Ewans a kozmikus elektronokat megfigyelő 690 kilogrammos mérőkészüléket akar a légkör határára feljuttatni. A ballon térfogata egy 150 méter átmérőjű gömbével egyenlő. Anyaga lehetővé teszi a polietilénburok, amelyet héliummal töltenek meg, de csak nagy magasságban fúvódik fel teljesen.

Az elektronok megfigyelésének befejeztével a műszer rádiójelekre leválik a ballonnól, és ejtőernyővel ér földet. A benne levő gáz kiengedése után a ballon is ejtőernyővel jön vissza, de újból már nem használható fel. A feltűnést keltő kísérletben a NASA a légkör legfelső rétegében akar ultraibolya- és röntgenszállagászati ismereteket szerezni. (*Bild der Wissenschaft*)

● PERIODIKA ● PERIODIKA ●